GEOLINGVISTICA ROMÂNEASCĂ ÎN FORMAT MULTIMEDIA: *ATLASUL LINGVISTIC AUDIOVIZUAL AL BUCOVINEI* (ALAB)[1]

FLORIN-TEODOR OLARIU[*], VERONICA OLARIU[*]

0. Interesul pentru variația lingvistică la nivel diatopic rămâne o constantă în cercetarea umanistă actuală, în ciuda existenței în ultima perioadă a unor voci care clamau, în primul rând, caracterul desuet al dialectologiei, prin cvasidispariția cadrului său sociogeografic de cercetare, şi anume universul rural, ca loc de manifestare prin excelență al graiurilor şi dialectelor, ele însele devenite, astfel, irelevante din punct de vedere ştiințific odată cu dispariția propriilor vorbitori (cf. Le Dû 1997: 12; Boberg, Nerbonne, Watt 2018: 11), dar şi, în al doilea rând, existența unei „inflații" în „economia" lucrărilor de geolingvistică, prin apariția unui defazaj între ritmul de publicare al atlaselor lingvistice şi cel al studiilor care să analizeze efectiv variația diatopică tezaurizată în astfel de lucrări (Telmon 2007: VI).

Reacția dialectologilor în urma unor astfel de semnale s-a manifestat pe mai multe planuri, unul dintre acestea fiind cel al cooptării în elaborarea lucrărilor de geografie lingvistică a tehnologiilor informaționale, cu scopul unor cât mai eficiente interogări, arhivări şi evaluări ale graiurilor (cf. Dumistrăcel, Hreapcă 2008). Astfel, odată cu anii '90 ai secolului trecut, apar primele atlase lingvistice în format audio (*Sprachatlas des Dolomitenladinischen und angrenzender Dialekte* – ALD) şi, mai târziu, în format video (*Atlas linguistique audiovisuel du Valais romand* – ALAVAL), precum şi noi metode de analiză cantitativ-statistică, dialectometria fiind cea mai cunoscută dintre ele (Goebl 2018). Pe lângă această sincronizare sub raport tehnologic a propriilor cercetări cu atmosfera euristică generală existentă în domeniul ştiințelor socioumane, o altă direcție a fost cea a extinderii câmpului de cercetare de la o abordare monodimensională, centrată în principal pe analiza variației diatopice, înspre o perspectivă pluridimensională a fenomenului dialectal, care să ia în considerare şi alte paliere ale variabilității, cum ar fi, de exemplu,

[*] Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide" al Academiei Române, Str. Th. Codrescu, nr. 2, Iaşi, România.

[1] Acest text reprezintă o variantă prescurtată a comunicării omonime prezentate la cea de-a 51-a Adunare anuală a proiectului *Atlas linguarum Europae* (ALE), desfăşurată la Facultatea de Litere din Baia Mare, în perioada 28–30 iunie 2018.

ALIL, t. LVIII, 2018, Bucureşti, p. 73–88

BDD-A31547 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:22 UTC)

variația diastratică sau chiar cea diafazică (cf. Olariu 2017: 59). Alte abordări cu caracter inovativ prin intermediul cărora geolingvistica reuşeşte să se plaseze în continuare printre direcțiile de cercetare cu efervescență epistemică în cadrul ştiințelor limbajului sunt analiza variației diatopice din punct de vedere *motivațional*, aşa cum se întâmplă, de exemplu, în cercetările europene având în centrul atenției materialul lingvistic documentat în proiecte de cartografie lingvistică de mare anvergură, cum ar fi *Atlas linguistique roman* (AliR) sau *Atlas linguarum Europae* (ALE), care, prin spațiile geografice vaste anchetate, pot să susțină astfel de cercetări lingvistice cu relevanță, în cele din urmă, pentru amplul şi incitantul domeniu al mentalităților colective (cf. Saramandu, Nevaci 2008), şi *dialectologia perceptuală* (Falkert 2012), care, ca direcție relativ nouă de cercetare ce se înscrie în domeniului lingvisticii populare ('folk linguistics'), se ocupă cu cartografierea atitudinilor şi a imaginarului lingvistic al vorbitorilor cu privire la statutul şi răspândirea anumitor varietăți lingvistice.

În concluzie, toate aceste direcții recente de cercetare se constituie în tot atâtea noi resurse euristice pentru dezvoltarea dialectologiei şi geolingvisticii, marea provocare la ora actuală la adresa acestora fiind o cât mai coerentă şi eficientă compatibilizare între, pe de o parte, nevoia unei permanente sincronizări cu cele mai recente realizări în sectorul tehnologiilor multimedia, ca sursă de inovare *per se* în domeniul geolingvisticii, ce ar putea contribui în mod substanțial la conectarea acestei direcții la vastul şi extrem de actualul domeniu de cercetare interdisciplinară cunoscut sub denumirea de *digital humanities*, şi, pe de altă parte, adoptarea unui instrumentar teoretic şi metodologic apt să ducă cercetările viitoare în zona multidisciplinarității, în care variația lingvistică să fie documentată şi analizată din cât mai multe perspective posibile.

1. Acestea au fost premisele de la care s-a plecat în elaborarea şi dezvoltarea celui mai recent proiect de geolingvistică românească, *Atlasul lingvistic audiovizual al Bucovinei* (ALAB), pentru a cărui realizare cercetările au demarat în anul 2010 printr-o colaborare între dialectologi şi informaticieni de la Filiala Iaşi a Academiei Române. Perspectiva pluridimensională a acestui proiect a fost asumată de membrii echipei încă din start, în sensul că, pe lângă variația diatopică, specifică lucrărilor de geografie lingvistică, au fost preconizate spre documentare şi arhivare în baza de date a atlasului şi alte tipuri de variație lingvistică, precum cea diastratică, diamezică, diacronică şi chiar diafazică, la aceasta din urmă trebuind să se renunțe după un set de rezultate neconcludente obținute în acest sens în urma mai multor anchete de probă. În continuare vom face o scurtă prezentare a problematicii ridicate de documentarea şi maniera de prezentare a câtorva dintre aceste variații în cadrul ALAB, cu evidențierea principalelor aspecte care au fost luate în considerare în elaborarea cadrului general al proiectului, precum şi a câtorva rezultate.

1.1. Fiind vorba de o lucrare de geolingvistică, interesul major al atlasului a fost acela de a documenta în primul rând variația diatopică din zona Bucovinei.

BDD-A31547 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:22 UTC)

Pentru că tipul de finanțare prin care s-a derulat cercetarea, şi anume proiecte UEFISCDI de doi sau trei ani[2], nu permitea extinderea în timp a anchetelor de teren, prima măsură pe care am fost nevoiți să o luăm a fost aceea a restrângerii chestionarului, pentru a putea termina anchetele în maximum 3–4 zile în fiecare localitate. În aceste condiții, pentru a nu periclita relevanța (socio)lingvistică finală a unei astfel de lucrări, focalizată pe o cât mai concludentă radiografie a situației la nivel dialectal a Bucovinei aşa cum apare aceasta după aproximativ patru decenii de la ultima anchetă de teren realizată în zonă (ancheta NALR), am ajuns la concluzia că singura soluție eficientă în acest sens era aceea a unei selecții cât mai riguroase a întrebărilor ce urmau să fie reținute în Chestionarul final. Punerea în practică a acestui deziderat avea să se realizeze printr-o atentă analiză a materialului lingvistic deja publicat în seria NALR. *Moldova şi Bucovina* (vol. I–IV) sau în curs de publicare (vol. al V-lea), lucrare ce a constituit pentru noi un permanent reper în conceperea şi dezvoltarea ALAB, atât ca urmare a experienței de redactori ai acestui proiect, pe care am dobândit-o începând cu anii 2000, cât şi din dorința asigurării unei continuități metodologice în lingvistica românească a lucrărilor de geografie lingvistică (în special printr-o păstrare cât mai fidelă a punctelor de anchetă şi a întrebărilor din chestionare de la o generație la alta de atlase), aceasta fiind singura opțiune capabilă să permită specialiştilor decelarea ritmului şi a direcției schimbărilor pe care limba română le atestă în diacronie la nivel dialectal.

În cadrul acestei activități de selectare a materialului din cele cinci volume amintite mai sus, atenția cea mai mare a fost acordată hărților lingvistice şi mai puțin materialului necartografiat. Motivarea acestei opțiuni rezidă în faptul că, fiind constrânşi, aşa cum spuneam, să reținem un număr cât mai mic de întrebări, am încercat să suplinim acest neajuns prin selectarea unor întrebări cu o variație cât mai mare la nivel diatopic, ale căror răspunsuri se găsesc, ca principiu, exact pe hărțile lingvistice, ştiut fiind faptul că tocmai acest aspect al variației materialului rezultat în urma aplicării Chestionarului este şi acela care decide, în etapa de redactare a atlaselor, „destinația" finală a materialului lingvistic din astfel de lucrări: hărți sau material necartografiat (MN). De asemenea, pe o hartă ce atestă o variație accentuată a materialului înregistrat acum aproximativ patru decenii şi care presupune, în principiu, coprezența mai multor fenomene lingvistice dintre care cel puțin unele au origine dialectală, sunt şanse mult mai mari de a observa cum astfel de fenomene regionale sunt concurate într-o manieră din ce în ce mai puternică de

[2] Menționăm în acest context cele două proiecte prin intermediul cărora au fost dezvoltate până la ora actuală atât aplicația, cât şi baza de date aferente atlasului: 1) *Atlasul lingvistic audiovizual al Bucovinei* (ALAB). *Prima fază*, proiect finanțat de UEFISCDI (PN-II-RU-TE-2009-1-244) pentru perioada 2010–2013; echipa de cercetători: Florin-Teodor Olariu (director), Veronica Olariu, Marius-Radu Clim, Ramona Luca; 2) *Atlasul lingvistic audiovizual al Bucovinei* (ALAB). *Faza a II-a*, proiect finanțat de UEFISCDI (PN-II-RU-TE-2014-4-0880) pentru perioada 2015–2017; echipa de cercetători: Florin-Teodor Olariu (director), Veronica Olariu, Luminița Botoşineanu, Ramona Luca; colaboratori: Alexandru-Laurențiu Cohal, Silviu Bejinariu.

BDD-A31547 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:22 UTC)

corespondentele literare ale acestora[3]. În plus, şansele surprinderii acestei variații diacronice sunt cu atât mai mari în ALAB cu cât acest proiect a fost conceput *ab initio* să documenteze în mod explicit *variația diageneraționlă*, prin anchetarea concomitentă a unor subiecți aparținând la două generații diferite: una, până în 35 de ani, şi alta, peste 60 de ani (cf. **1.2.**).

Dăm în continuare, cu titlu de exemplu, două hărți relevante pentru ceea ce am denumit *variația interzonală* şi *variația intrazonală* cu referire la regiunea Bucovinei, hărți care, urmărind atât fenomene fonetice, cât şi aspecte lexicale specifice zonei anchetate, au contribuit la validarea strategiei metodologice expuse în rândurile de mai sus referitoare la elaborarea Chestionarului ALAB[4].

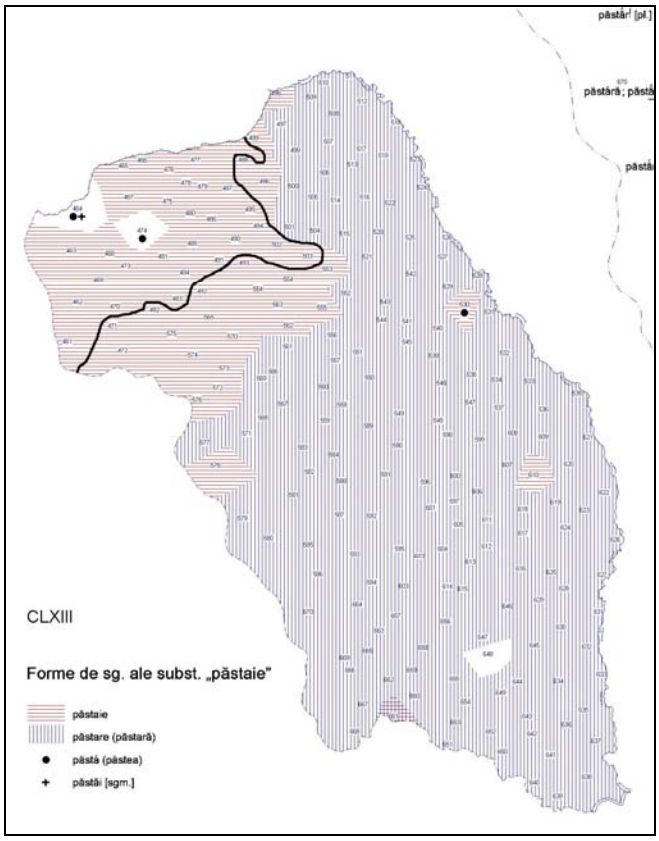

Fig. 1. Variația interzonală *păstaie/păstare* (NALR. *Moldova şi Bucovina*, vol. III, h. 310).

[3] Exemple edificatoare în acest sens pot fi găsite pe hărțile sintetice corespunzătoare hărților analitice „varză" (h. 301), „vin" (h. 346), „cizmă" (h. 475), „zăpadă" (h. 527) din NALR. *Moldova şi Bucovina*, unde se poate observa clar cum variantele literare ale fenomenelor urmărite pătrund masiv peste ariile conservatoare.

[4] O prezentare mai detaliată a metodologiei care a stat la baza alcătuirii Chestionarului ALAB poate fi găsită în Olariu, Olariu, Botoşineanu 2018.

BDD-A31547 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:22 UTC)

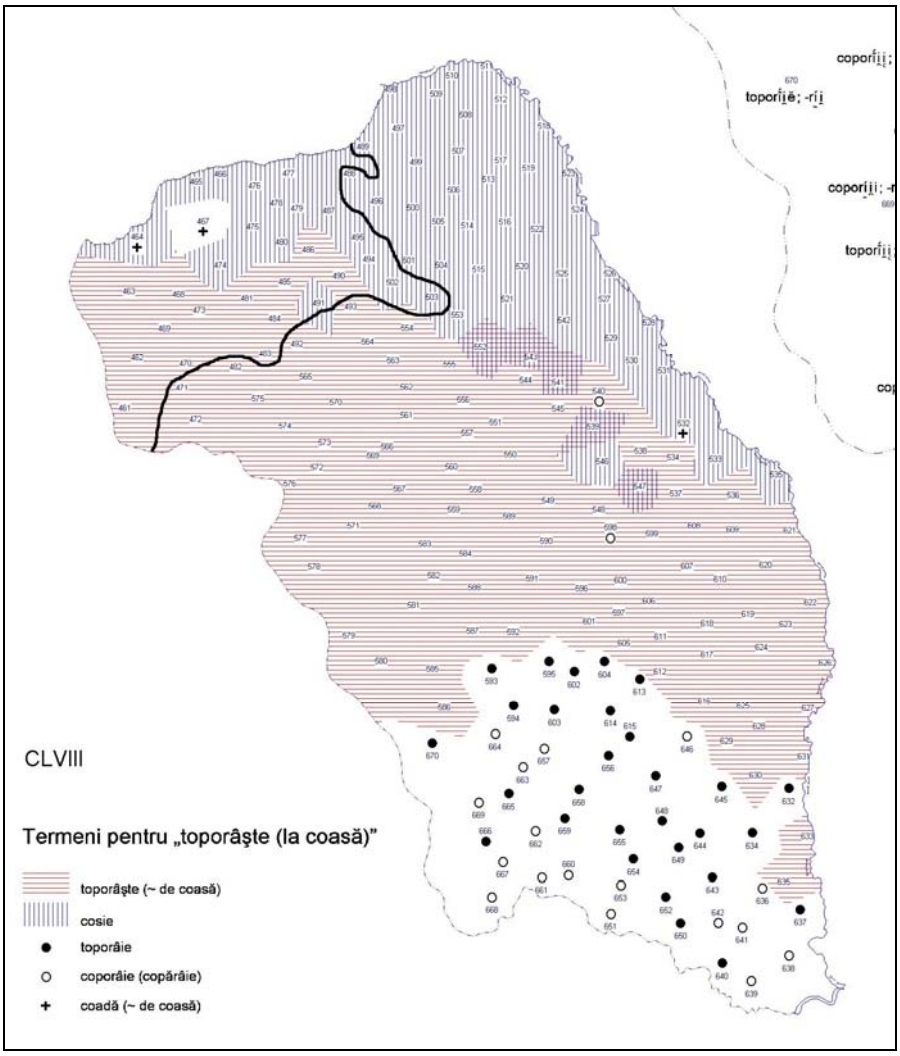

Fig. 2. Variația intrazonală *toporâşte/cosie* (NALR. *Moldova şi Bucovina*, vol. III, h. 293).

1.2. Alături de variația diatopică, documentarea *variației diastratice* a reprezentat unul dintre obiectivele principale ale echipei ALAB în intenția acesteia de a proiecta o anchetă cât mai complexă asupra variației lingvistice din zona Bucovinei. Introducerea acestei componente sociolingvistice a cercetării s-a realizat prin includerea în procesul de selectare a subiecților a două „corelate sociale” (Llamas, Mullany, Stockwell 2007: 49), şi anume *vârsta* şi *sexul*, ambele cu relevanță maximă în analizele variaționiste, fapt ce face ca variația diatopică existentă în ALAB să poată fi analizată în funcție de şi în strânsă corelație cu alte două variații, şi anume cea *diageneraţională* şi cea *diasexuală* (Thun 2000: 375−376).

BDD-A31547 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:22 UTC)

Astfel, în fiecare localitate din rețeaua ALAB au fost înregistrați, ca anchetă finală[5], câte patru subiecți care să acopere cele două variații sociolingvistice menționate anterior, şi anume: *femeie tânără*, *femeie vârstnică*, *bărbat tânăr*, *bărbat vârstnic*, variații reținute ca atare pe pagina principală a site-ului, în coloana din dreapta-sus (v. Fig. 3). Menționăm faptul că formatul multimedia al atlasului ne-a permis utilizarea policromiei în prezentarea schematică pe hartă a celor patru itemi variaționişti, în sensul că pentru 'femeie tânără' am folosit culoarea roşu, pentru 'femeie vârstnică' – mov, pentru 'bărbat tânăr' – verde, iar pentru 'bărbat vârstnic' – albastru (v. http://www.philippide.ro/alab/harta.php).

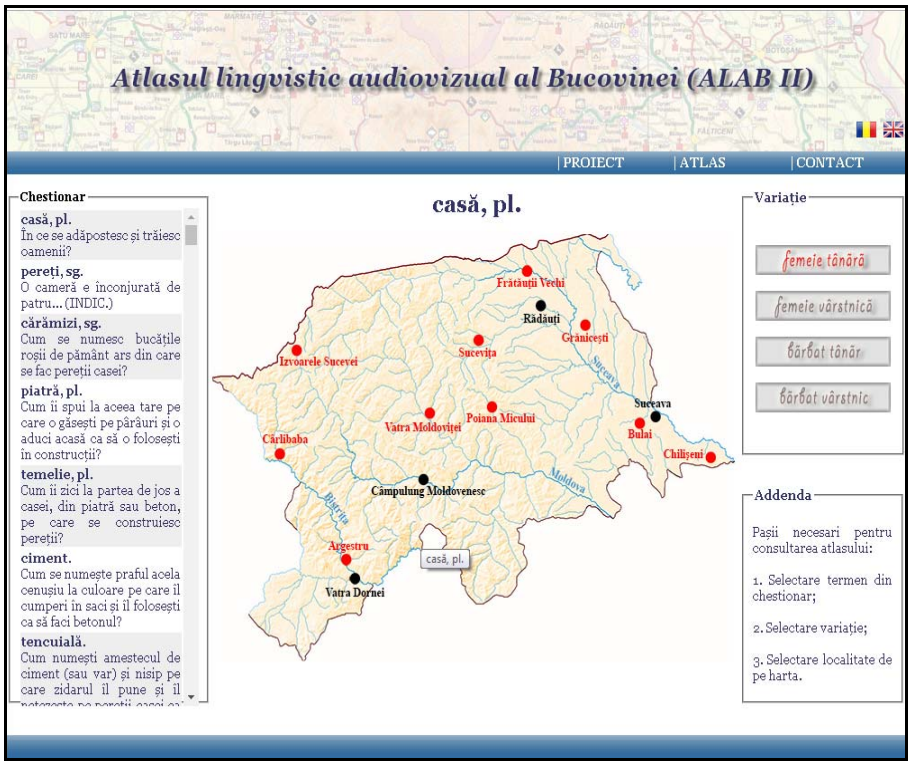

Fig. 3. Prezența casetei *Variație* pe harta principală a proiectului.

Rezultatele unei astfel de strategii euristice, în sensul decelării „covariației structurilor lingvistice cu cele sociale" (Bright 1971: 11)[6] (în cazul de față, corelatele sociale fiind *vârsta* şi *sexul*), au putut fi observate încă din prima fază de dezvoltare

[5] Dacă luăm în considerare atât anchetele de probă, cât şi în cele finale, în majoritatea localităților au fost înregistrate mai mult de patru persoane.

[6] Fiind una dintre primele definiții date sociolingvisticii în anii '60 ai secolului trecut, menționarea acesteia în lucrarea de față are rolul de a scoate în evidență, o dată în plus, suportul metodologic de factură marcat sociolingvistică pe care a fost construit proiectul ALAB.

BDD-A31547 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:22 UTC)

a proiectului (ALAB I), după realizarea chiar şi parţială a celor şapte anchete preconizate a fi derulate în această perioadă. Un exemplu concludent în acest sens, redat în figura care urmează, are în centrul atenţiei distribuţia pe vârste a termenului regional *haită*, cu sensul de ‘cățea’, în zona centrală şi de sud–sud-vest a Bucovinei:

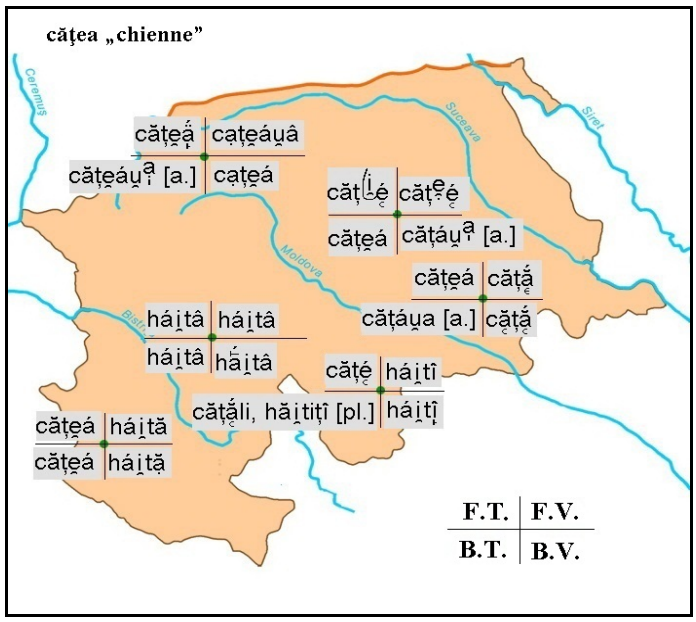

Fig. 4. Distribuţia termenului *haită* ‘cățea’ pe categorii de vârstă (proiecţia ALAB I).

Astfel, se poate observa cum termenul regional *haită*, provenind din limba maghiară (*hajta*) şi ajuns în Bucovina prin migraţie din zona Transilvaniei de nord-est (cf. ALRR. *Trans*., vol. III, h. 407), lasă locul la generaţia tânără de până în 35 de ani[7] (F.T. = ‘femeie tânără’; B.T. = ‘bărbat tânăr’) termenului literar *cățea*. De asemenea, se poate constata că această schimbare lingvistică la nivel inter-generaţional este fie finalizată, acolo unde avem un răspuns unic la întrebarea din Chestionar, şi anume *cățea*, fie în plin proces de realizare, unde avem răspunsuri duble, de genul „cățele, hăitiţe [pl.]”, ordinea celor doi termeni fiind ea însăşi edificatoare pentru sensul schimbării: prima poziţie este ocupată de termenul

[7] Convenţia stabilită în selectarea subiecţilor a fost ca cei aparţinând generaţiei tinere să fie, pe cât posibil, până în 35 de ani, iar persoanele în vârstă să aibă peste 60 de ani, cei minim 25 de ani diferenţă între cele două categorii de subiecţi echivalând, astfel, cu perioada unei *generaţii* definite din punct de vedere sociologic. Plecând de la premisa că schimbările în limbă se realizează, în general, într-un ritm destul de lent, precum şi de la dorinţa echipei ALAB de a surprinde în *sincronie*, chiar şi în aceste condiţii, posibile variaţii la nivel *diacronic*, opţiunea metodologică de a renunţa la segmentul intermediar de vârstă şi de a ne concentra doar pe cele două extremităţi temporale ale populaţiei anchetate, altfel spus, doar pe termenii *a quo* şi *ad quem* ai corelatului sociologic avut în vedere, a devenit pe deplin justificată.

BDD-A31547 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:22 UTC)

literar, în timp ce termenul regional se află pe poziția a doua, demonstrând, astfel, caracterul ineluctabil al răspândirii termenilor literari prin intermediul tinerei generații, în defavoarea celor regionali sau dialectali.

1.3. O altă variație pe care am încercat să o documentăm în cercetările realizate în cadrul proiectului ALAB a fost *variația diamezică*, înțeleasă ca diferență idiomatică rezultată în urma utilizării unor medii diferite de comunicare, în special cu referire la dihotomia *cod oral* vs *cod scris*[8]. Acest fapt a fost posibil ca urmare a intenției echipei ALAB de a constitui o arhivă de documente scrise în registru dialectal, precum scrisori, cărți poștale, însemnări personale etc., adunate de prin localitățile unde au fost realizate cercetările de teren, cu preponderență de la subiecții intervievați, dar şi de prin alte localități din Bucovina, unde am reuşit să stabilim contacte de-a lungul timpului. Această arhivă conține la ora actuală câteva zeci de astfel de documente adunate cu preponderență în partea a doua a proiectului (ALAB II), dintre care doar o mică parte au fost parțial prelucrate (digitalizate şi transcrise), cu scopul plasării lor pe site-ul proiectului.

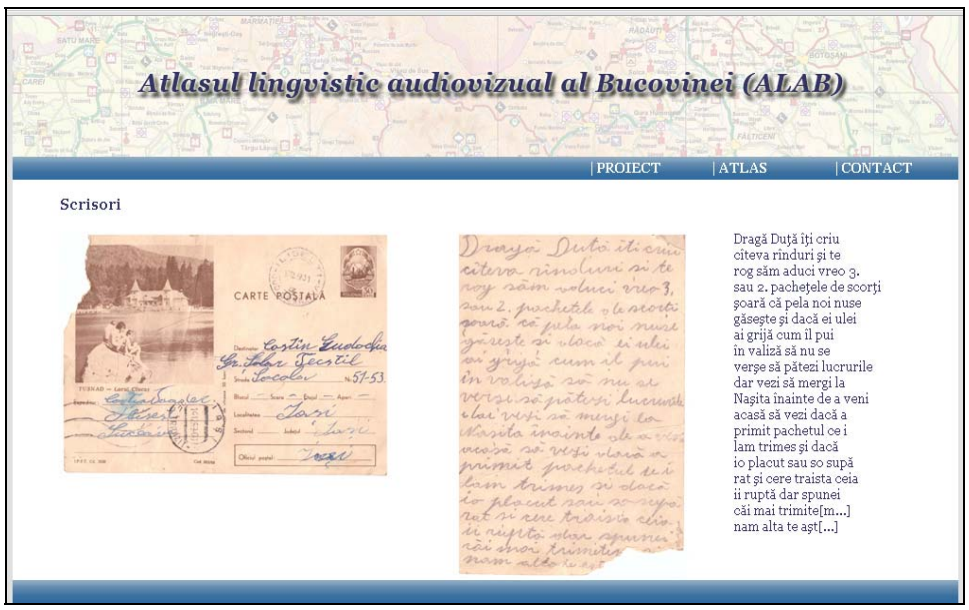

Fig. 5. Carte poştală din arhiva de documente a proiectului ALAB.

În figura 5 avem reprodusă o carte poştală scrisă în anul 1969 de o femeie în vârstă de 50 de ani din localitatea Ilişeşti (punctul 490 din rețeau NALR. *Moldova şi Bucovina*), având o şcolarizare de patru clase primare. Acest document a fost

[8] O lucrare de pionierat pe teren românesc în acest sens o reprezintă analiza lingvistică făcută de G. Istrate, în prima jumătate a secolului al XX-lea, asupra limbii utilizate în scrisorile soldaților aflați pe frontul celui de-al Doilea Război Mondial (v. Istrate 1939).

BDD-A31547 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:22 UTC)

prelucrat pentru prima fază a proiectului, fiind puse alături atât documentul original, cât şi transcrierea acestuia, pentru o lectură cât mai facilă a conţinutului, în urma căreia să poată fi observate aspectele lingvistice de factură dialectală, ca punct major de interes al proiectului ALAB.

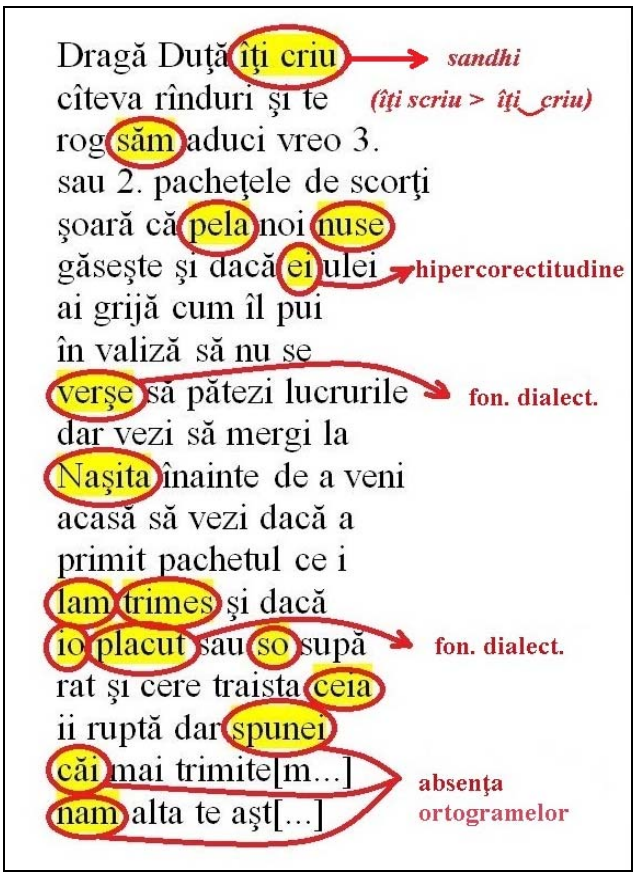

Fig. 6. Carte poştală din Ilişeşti, Suceava (1969).

Pe fundalul unei scrieri ce poate fi catalogată drept o „scripta continua" *sui generis*[9] (o absenţă generalizată a delimitărilor frastice: semne de punctuaţie, majuscule, paragrafe etc., însoţită uneori chiar de lipsa blancurilor: *pela*[10], *nuse*),

[9] Acest aspect de natură grafică l-am identificat în multe alte documente adunate de pe teren, atât în cele de dimensiuni mai mici (cărţi poştale, cu preponderenţă), unde o astfel de scriere poate fi justificată prin lipsa spaţiului necesar pentru redarea informaţiei dorite a fi transmise de către expeditor, cât şi în unele scrisori.

[10] Chiar dacă această formă poate trimite către ortografia interbelică, în uz, aşadar, pe perioada şcolarizării persoanei care a redactat textul, faptul că pe acelaşi rând avem cele două forme în discuţie aici: *pela* şi *nuse*, ne motivează să credem că este vorba mai degrabă de o neglijenţă decât de punerea

BDD-A31547 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:22 UTC)

se poate observa cu uşurinţă prezenţa unor elemente de factură dialectală vizibile mai ales la nivelul fonetic al textului: preluări ale unor pronunţii dialectale: *să nu se verşe*, *lam trimes*, *dacă io placut* etc. sau a unor aspecte specifice foneticii sandhi: *îţi‿ criu* < 'îţi scriu'. În plus, lipsa preocupării pentru aspectul formal al textului, ce transpare prin absenţa ortogramelor sau prin folosirea alternativă a unor forme precum „*nuse* găseşte"/„să *nu se* verşe" sau „căi mai *trimite*[m]"/ „lam *trimes*" este dublată şi de forme de hipercorectitudine, cum putem constata în „dacă *ei* ulei", toate aceste aspecte probând existenţa unei marcate *insecurităţi lingvistice* la autoarea textului, fenomen considerat ca fiind „legat de voinţa pe care o au locutorii de a produce forme pe care le consideră «prestigioase», voinţă contracarată de o cunoaştere insuficientă de către aceştia a varietăţii legitime" (Francard 1997: 159).

1.4. Dacă, în general, corelatul sociologic *vârstă* este folosit în decelarea şi analiza variaţiei diastratice (cf. **1.2**), acesta poate fi relevant şi pentru a surprinde aspecte lingvistice asociate *variaţiei diacronice*. Acest tip de analiză este facilitat în cazul proiectului ALAB prin acţiunea cumulativă a doi factori: a) documentarea răspunsurilor pe două paliere de vârstă, cu o diferenţă de minim 25 de ani (≈ o generaţie) între ele; b) adoptarea, aşa cum precizam şi în rândurile de mai sus, a principiului continuităţii în elaborarea atlasului, prin preluarea întrebărilor în marea lor majoritate din Chestionarul NALR, fapt ce ne permite să urmărim, astfel, „comportamentul" lingvistic al graiurilor din zonă pe o perioadă de aproximativ 40 de ani (≈ 1970 ↔ 2010) şi prin intermediul a trei generaţii distincte de subiecţi.

Pentru a ilustra o astfel de analiză ce poate fi întreprinsă prin corelarea rezultatelor a celor două proiecte complementare (ALAB şi NALR), ne vom întoarce la termenul regional *haită* 'cătea', discutat deja sub **1.2.** din punctul de vedere al variaţiei diastratice, termen specific, conform anchetei NALR, pentru est–nord-estul Transilvaniei (ALRR. *Trans*. III, h. 407) şi pentru partea centrală şi nordică a Moldovei (NALR. *Mold*. *Bucov*. III, MN, pl. 182) – inclusiv, deci, pentru Bucovina –, pentru a-i urmări evoluţia în timp, sau, cu alţi termeni, pentru a-i surprinde variaţia în diacronie de data aceasta.

Ceea ce vom realiza în prezentul subcapitol în acest sens, dat fiind faptul că variaţia diacronică din ALAB, prin compararea răspunsurilor obţinute la cele două generaţii de subiecţi anchetaţi, a fost urmărită deja sub **1.2**, va fi apelul pe care îl vom face la răspunsurile obţinute la aceeaşi întrebare din Chestionarul NALR, pentru a le pune în corelaţie cu cele obţinute în ancheta ALAB. Acest demers va fi concretizat sub formă tabelară, răspunsurile fiind grupate pe cele trei localităţi[11] reprezentate pe harta din fig. 4:

în practică a unor principii ortografice, a căror respectare putem să o considerăm ca destul de improbabilă în cazul unui subiect cu doar patru clase primare şi având o experienţă sporadică a scrisului.

[11] Deşi în arhiva actuală ALAB avem şi răspunsurile din alte localităţi la întrebarea avută în vedere, nu le aducem acum în discuţie, ca urmare a caraterului asumat rezumativ al lucrării de faţă, urmând ca o discuţie mai amplă să o realizăm cu o altă ocazie.

BDD-A31547 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:22 UTC)

Localitate	Ancheta NALR	Ancheta ALAB			
		F.V.	B.V.	F.T.	B.T.
Poiana Stampei	*haită*[12]	*haită*	*haită*	*căţea*	*căţea*
Deluţ	*căţeauă sau haită*	*haită*	*haită*	*haită*	*haită*
Doroteia	*haită*	*haită*	*haită*	*căţea*	*căţele, hăitiţe* [pl.]

Includerea în analiză a materialului lingvistic din ancheta NALR scoate în evidenţă două aspecte:

a) confirmă o dată în plus, prin materialul înregistrat în două din cele trei localităţi: Poiana Stampei şi Doroteia, constatarea deja formulată sub **1.2**, şi anume faptul că norma literară „intră" peste zonele marcate dialectal la nivel lingvistic, în direcţia standardizării limbii, în cazul de faţă nivelul vizat fiind cel lexical;

b) această mişcare nu este întotdeauna unidirecţională: dinspre norma dialectală înspre norma standard, în sensul că uneori apar oscilaţii în diacronie prin inversarea acestei traiectorii, aşa cum se prezintă situaţia în cazul răspunsurilor din localitatea Deluţ. Coroborând însă această stare de fapt cu constatarea că, pe ansamblu, prezenţa termenului *haită* în cele 17 localităţi anchetate până în prezent în cadrul proiectului ALAB este mult redusă în comparaţie cu situaţia de acum patru decenii, rezultată în urma anchetelor NALR, putem spune că asemenea situaţii, punctuale în cele din urmă, nu pot să infirme caracterul general al influenţei normei standard asupra normelor dialectale.

1.5. În afara acestor variaţii devenite clasice în analiza schimbării lingvistice, proiectul ALAB intenţionează să diversifice perspectiva variaţionistă, prin includerea unui nou tip de variaţie în cercetarea unei realităţi lingvistice – în cazul de faţă un anumit areal dialectal –, şi anume *variaţia etnică*. Această perspectivă a fost inclusă în strategia euristică a proiectului ALAB într-un mod oarecum firesc, ca urmare a principiului continuităţii cu tradiţia atlantografică românească, asumat în mod deliberat, principiu în numele căruia am încercat, mai întâi, să recuperăm în ancheta ALAB cele trei puncte reprezentând minoritatea huţulă din nord-vestul judeţului Suceava reţinute în ancheta NALR: 464 – Izvoarele Sucevei, 465 – Brodina şi 467 – Argel.

Plecând de la acest precedent în redarea diversităţii etnolingvistice a zonei Bucovinei[13], recunoscută ca o regiune cu o bogată istorie şi experienţă a coexistenţei etnoculturale, am hotărât să includem în reţeaua de puncte ALAB şi localităţi reprezentative pentru alte minorităţi lingvistice. Astfel, pe lângă cele trei localităţi cu grai huţul preluate din reţeaua NALR, am reţinut două localităţi cu graiuri poloneze: Poiana Micului şi Bulai, două puncte cu graiuri lipoveneşti: Lipoveni şi

[12] Pentru că în cazul analizei de faţă – una lexicală în esenţă – aspectul formal al răspunsurilor este mai puţin important, dăm răspunsurile fără transcriere fonetică.

[13] Menţionăm în acest caz faptul că atenţia acordată minorităţilor lingvistice aflate pe teritoriul Bucovinei urcă în timp până la ancheta realizată pentru *Atlasul lingvistic român*, unde două dintre cele trei localităţi cu grai huţul menţionate mai sus au fost incluse în reţeaua de puncte ALR: Izvoarele Sucevei – ALR I, pct. 364 şi Brodina – ALR II, pct. 366.

BDD-A31547 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:22 UTC)

Climăuți, şi o localitate cu o comunitate puternică de ucraineni: Negostina, aşa cum se poate observa pe harta următoare:

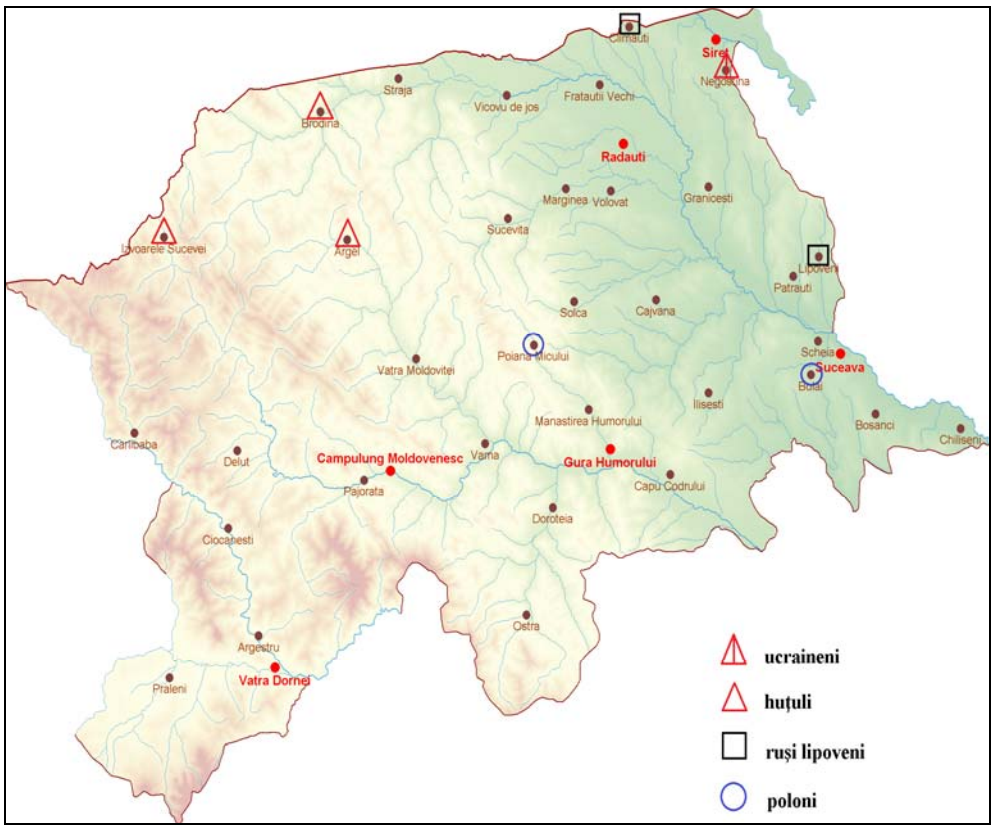

Fig. 7. Prezența minorităților lingvistice în rețeaua ALAB.

Ținând cont de faptul că relevanța acestor graiuri din perspectiva variației diatopice a limbii române, ca obiectiv principal al proiectului ALAB, este destul de redusă, ca urmare a faptului că majoritatea membrilor acestor comunități au învățat limba română prin intermediul şcolii şi vorbesc, aşadar, cu preponderență o variantă standard a limbii naționale, motivul pentru care am procedat la această extindere a cercetării către graiurile minoritare din zonă este unul de factură sociolingvistică: analiza problematicii aferente complexului domeniu al contactelor dintre limbi. Altfel spus, ceea ce ne-a interesat a fost mai puțin varianta limbii române vorbite de minoritarii din zona Bucovinei şi mai mult fenomenele de contact lingvistic, precum *code mixing*, *code switching*, atitudini şi imaginar lingvistic, vitalitate şi loialitate lingvistică etc., toate acestea constituind concepte de bază în instrumentarul teoretic caracteristic analizei comportamentului şi a dinamicii etnolingvistice pe care le manifestă în mod cotidian vorbitorii minoritari în raport cu grupul majoritar.

BDD-A31547 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:22 UTC)

Cuvinte	Informatori	Limbi	Răspunsuri
rom. ARMĂSAR 'étalon' < lat. *(equus) admissarius*	*femeie tânără*	rom.	armăsar
		hutz.	*armăsar*[1]
	femeie vârstnică	rom.	armăsar
		hutz.	*armăsar*[1]
	bărbat tânăr	rom.	armăsar
		hutz.	*armăsar*
	bărbat vârstnic	rom.	armăsar
		hutz.	*armăsar*[1]
rom. CAR 'char' < lat. *carrum*	*femeie tânără*	rom.	car
		hutz.	*car*
	femeie vârstnică	rom.	car
		hutz.	*fâra*
	bărbat tânăr	rom.	car
		hutz.	*car*
	bărbat vârstnic	rom.	car
		hutz.	*fâra*
rom. BERBEC 'bélier' < lat. *berbex*	*femeie tânără*	rom.	berbec
		hutz.	*baran*
	femeie vârstnică	rom.	berbec
		hutz.	*baran*
	bărbat tânăr	rom.	berbec
		hutz.	*berbekiu*[2]
	bărbat vârstnic	rom.	berbec
		hutz.	*baran*
rom. STRECURA 'passer (le lait)' < lat. *extracolare*	*femeie tânără*	rom.	strecor
		hutz.	*ţidi*
	femeie vârstnică	rom.	strecor
		hutz.	*ţidi*
	bărbat tânăr	rom.	strecor
		hutz.	*strecurai*
	bărbat vârstnic	rom.	strecor
		hutz.	*ţidi*

[1] „Se spune la fel [ca în română]"; [în ucraineană: *жеребець*].
[2] „*Baran* [se spunea] de demult, [acum] nu se mai zice pe la noi!"

Fig. 8. Influenţa limbii române asupra graiului huţul.

În tabelul de mai sus am reţinut, pentru a exemplifica urmările contactului lingvistic româno-huţul în graiul actual al minorităţii huţule din localitatea Brodina, patru cuvinte de origine latină: *armăsar* (< lat. *(equus) admissarius*), *car* (< lat. *carrum*), *berbec* (< lat. *berbex*), *a strecura* (< lat. *extracolare*), toate aparţinând fondului principal de cuvinte specifice universului rural de factură montană, aşa cum este şi cel în care huţulii îşi duc existenţa cotidiană în nord-vestul Bucovinei.

Parcurgând răspunsurile obţinute la Chestionarul ALAB pe cele două variabile reţinute pentru analiza variaţionistă a materialului din atlas: *vârstă* şi *sex*, se poate constata că există la ora actuală mai multe stadii ale înlocuirii termenilor specifici graiului huţul de către corespondenţii acestora din limba română. Astfel, primul stadiu, care este şi cel mai vechi, este caracterizat prin prezenţa exclusivă

BDD-A31547 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:22 UTC)

a termenului de origine română atât în graiul tinerei generații, cât şi în cel al generației vârstnice, cum este cazul cuvântului *armăsar*, atestat ca atare inclusiv acum aproximativ patru decenii, în ancheta NALR (NALR– Mold. Bucov. III, MN, pl. 162–163). Remarcăm, la nivel epilingvistic, faptul că trei dintre cei patru subiecți evidențiază în mod expres această congruență terminologică între cele două idiomuri: „se spune la fel [ca în română]", semn al asumării conştiente a acestei identități lingvistice[14]. Al doilea stadiu este reprezentat de pierderea termenului specific graiului huțul doar de către unul dintre cei doi reprezentanți ai tinerei generații (cazul termenilor *berbec* şi *a strecura*). Remarcăm şi aici faptul că, atunci când subiectului i-a fost sugerat termenul *baran* 'berbec', existent în graiul huțul, acesta l-a recunoscut, însă l-a considerat ca fiind un termen „de demult", aşadar trecut deja în fondul pasiv al idiomului matern. În sfârşit, al treilea stadiu îl reprezintă cel în care tânăra generație a preluat în ansamblu în propria vorbire termenul specific limbii române (cazul substantivului *car*), termenul din graiul matern rămânând activ doar la generația în vârstă.

Referitor la corelația variație etnică – variație lingvistică, alte două aspecte au putut fi constatate în urma cercetărilor efectuate prin intermediul proiectului ALAB, de data aceasta în cele două localități cu minoritate poloneză: Poiana Micului şi Bulai. În primul rând, există o *diferențiere dialectală* între graiurile din localitățile menționate, justificată prin proveniența istorică diferită a celor două comunități în spațiul bucovinean, această variație fiind conştientizată inclusiv la nivelul vorbitorilor de rând. În al doilea rând, am constatat o deosebire destul de accentuată la nivelul *vitalității lingvistice* ce caracterizează cele două grupuri minoritare: dacă la Poiana Micului, o localitate izolată în munții Bucovinei, pe valea râului Humor, graiul şi tradițiile se păstrează încă destul de bine, idiomul local fiind vorbit în mod cotidian inclusiv de către tânăra generație, la Bulai, care se află în proximitatea (cca 3–4 km) municipiului Suceava, a fost extrem de dificil să găsim tineri care să vorbească limba maternă, chiar şi cei care ne-au fost recomandați pentru ancheta noastră probând, în cele din urmă, o competență lingvistică destul de limitată în propriul idiom. Avem aici, aşadar, un exemplu clar cum factorii externi/sociali, în termeni de vecinătate (în cazul de față proximitatea cu un important centru urban) sau rețele sociale[15] (lipsa unei biserici catolice la Bulai) pot influența vitalitatea unui dialect sau grai minoritar.

2. Aşa cum s-a putut constata pe parcursul lucrării, ALAB reprezintă un proiect de geolingvistică caracterizat printr-o marcată dimensiune pluridimensională, ce încearcă să cumuleze, printr-o metodologie adecvată, documentarea mai multor

[14] Aceeaşi situație o regăsim şi în ancheta NALR, unde, în localitatea Argel avem, la aceeaşi întrebare, următorul răspuns în huțulă (redat aici în transcriere literarizată): „[H] *taje* [= 'tot', 'de asemenea'] harmăsari".

[15] O prezentare detaliată şi foarte aplicată a rolului pe care factorii sociali îl au în schimbarea lingvistică a realizat-o relativ recent nimeni altul decât fondatorul sociolingvisticii, americanul William Labov (Labov 2001).

BDD-A31547 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:22 UTC)

tipuri de variație lingvistică specifice graiurilor majoritare sau minoritare din zona Bucovinei. Astfel, dimensiunii diatopice, fundamentale pentru orice lucrare de atlantografie lingvistică, îi sunt adăugate perspectivele diastratică, diamezică şi chiar diacronică, aceasta din urmă reieşind din posibilitatea comparării materialului ALAB cu cel rezultat în urma anchetei NALR. În plus, în afara variațiilor diageneraționalș şi diasexuală ce contribuie la definirea componentei *sociolingvistice* a atlasului, aceasta este susținută şi prin cercetările asupra comunităților minoritare din zona Bucovinei, cu rezultate relevante asupra dinamicii unor concepte fundamentale din domeniul contactului dintre limbi, cum ar fi *vitalitatea* şi *loialitatea lingvistică* a grupurilor aflate în situație de „minorizare lingvistică" (Ungureanu 2017: 172). În sfârşit, dacă adăugăm faptul că toată această bază de date cuprinzând material de factură etno- şi sociolingvistică poate fi consultat cu uşurință datorită formatului multimedia în care este arhivat (http://www.philippide.ro/alab/), putem concluziona că *Atlasul lingvistic audiovizual al Bucovinei* (ALAB) are statutul unui *muzeu virtual* dedicat graiurilor din nord-estul României, reprezentând o premieră românească în domeniu şi una dintre primele inițiative cu acest profil la nivel european.

BIBLIOGRAFIE

Boberg, Nerbonne, Watt 2018 = Charles Boberg, John Nerbonne, Dominic Watt, *Introduction*, în Charles Boberg, John Nerbonne, Dominic Watt (eds), *The Handbook of Dialectology*, Wiley Blackwell, p. 1–16.

Bright 1971 = William Bright (ed.), *Sociolinguistics: Proceedings of the UCLA Sociolinguistics Conference, 1964*, The Hague, Mouton.

Dumistrăcel, Hreapcă 2008 = Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, *La variation linguistique sous la perspective de l'information des atlas régionaux roumains*, în „Revue roumaine de linguistique", LIII, 1–2, p. 107–123.

Falkert 2012 = Anika Falkert, *La dialectologie perceptuelle: problèmes et perspectives*, în „Dialectologia et Geolinguistica", 20, p. 108–129.

Francard 1997: Michel Francard, *Hypercorrection*, în Marie-Louise Moreau (ed.), *Sociolinguistique. Concepts de base*, IIème edition, Bruxelles, Pierre Mardaga, p. 158–160.

Goebl 2018 = Hans Goebl, *Dialectometry*, în Boberg, Nerbonne, Watt 2018: 123–142.

Istrate 1939: G. Istrate, *Graiul popular scris*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»", VI, p. 132–150.

Labov 2001: William Labov, *Principles of Linguistic Change*, vol. II, *Social Factors*, Oxford, Blackwell.

Le Dû 1997: Jean Le Dû, *La disparition du group des atlas et l'avenir de la géographie linguistique*, în „Le Français Moderne", 1/1997, p. 6–12.

Llamas, Mullany, Stockwell 2007 = Carmen Llamas, Louise Mullany, Peter Stockwell (eds), *The Routledge companion to sociolinguistics*, Routledge.

Olariu 2017 = Florin-Teodor Olariu, *Variație şi varietăți în limba română. Studii de dialectologie şi sociolingvistică*, Iaşi, Institutul European.

Olariu, Olariu, Botoşineanu 2018 = Florin-Teodor Olariu, Veronica Olariu, Luminița Botoşineanu, ***Atlasul lingvistic audiovizual al Bucovinei*** (ALAB) – *probleme ale elaborării chestionarului*, în „Fonetică şi dialectologie", anul XXXVII, p. 99–114.

Saramandu, Nevaci 2008 = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *Cartes linguistiques motivationnelles. De l'ALE à l'AliR et aux atlas linguistiques nationaux*, în „Revue roumaine de linguistique", LIII, 1–2, p. 79–85.

BDD-A31547 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:22 UTC)

Telmon 2007 = Tullio Telmon, *Prefazione*, în Gianmario Raimondi, Luisa Revelli (eds), *La dialectologie aujourd'hui*. Atti del Convegno Internazionale „Dove va la dialettologia?", Saint-Vincent, Aosta, Cogne, 21–24 settembre 2006, Alessandria, Edizioni dell' Orso, p. V–IX.

Thun 2000 = Harald Thun, *La géographie linguistique romane à la fin du XXe siècle*, în Annick Englebert, Michel Pierrard, Laurence Rosier, Dan Van Raemdonck (eds.), *Actes du XXIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, tome III, *Vivacité et diversité de la variation linguistique*, Tübingen, Niemeyer, p. 367–388.

Ungureanu 2017 = Cristina Ungureanu, *Dicționar de terminologie sociolingvistică*, Iași, Institutul European.

ROMANIAN GEOLINGUISTICS IN MULTIMEDIA FORMAT: *THE AUDIO-VISUAL LINGUISTIC ATLAS OF BUKOVINA* (ALAB)

ABSTRACT

The present article proposes a brief presentation of the latest project of the Romanian geolinguistics: the *Audio-Visual Linguistic Atlas of Bukovina* (ALAB). One of the most important features of the project is its pluridimensional character which derives from a multiple interrogation of linguistic diversity at *diatopic*, *diastratic*, *diamesic* and even *diachronic* levels. The sociolinguistic dimension of the atlas is reinforced by the surveys conducted in the minority communities living in Bukovina (Poles, Ukrainians, Lipovans and Hutsuls) to observe their *linguistic vitality* and *loyality*. Finally, by its multimedia format ALAB can be considered a *virtual museum* of minority and majority idioms from Bukovina.

Keywords: *dialectology*, *Romanian geolinguistics*, *multimedia atlases*, *linguistic change*, *linguistic minorities*.

BDD-A31547 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:22 UTC)